

За новата проза на Георги Гроздев

Това е откъс от стенограма на разговор, проведен в книжарницата „НБУ в ЦЕНТЪРА“, по време на среща, организирана от департамент „Нова българистика“ на НБУ на 25 март 2022 г., с участието на доц. Морис Фагел, проф. Светлана Стойчева, Юлиан Жилиев, проф. Антоанета Алипиева (включване от Белград на живо), проф. Пламен Антоф, Георги Мишев (заочно, с текст, прочетен от Йоана Асенова и публикуван в бр. 2/2022 г. на АВ), Георги Гроздев, проф. Сергей Герджиков.

Целият запис на разговора е във Фейсбук, излъчен на живо по време на срещата.

Морис Фагел: Добре дошли на разговора за новата проза на Георги Гроздев. Пред нас са три наскоро излезли тома на писателя. В единия от тях са неговите романи – „Плячка“, „Непотребния“, „Ентропия“ и „Лабиринт“. В другия са неговите разкази или, ако бъдем по-конкретни, пътеписи за Китай, за Косово, за Париж, за Швеция, а в третия том е неговата проза, посветена на други автори – на Генчо Стоев, на Ивайло Петров, на Йордан Радичков, на Вера Мутафчиева и на Георги Мишев.

Най-хубавото е, че между стилистиката на тези три тома няма общо. Затова и те не са последователно номерирани. Разказвачът Георги Гроздев не прекрива при пътеписеца Гроздев, а той пък не е кой знае колко свързан с литературния критик Георги Гроздев. Тоест има едно особено разделяне между разказвача, пътеписеца и литературния критик.

Ала и между трите тома има една постоянно напрегната връзка. Това е близостта между онова, което се описва и описващия. Георги Гроздев винаги скъсява дистанцията между своите сюжети и себе си. Той не гледа „от горе“ на онова, което се разказва, а е винаги „вътре“ в разказа. Разказвачът Гроздев ни представя един свят, в който животинското и човешкото се преливат, в който човекът по-скоро не мисли себе си, а е отгаден повече на реакцията на случващото се. Затова и изреченията са обикновено кратки, глаголни, описващи само онова, което се представя. Колкото и далечен да е героят му, той е идентифициран с него. Това прави романите многопосочни и диалогични. Героите може да са различни, но писателят застава зад всеки от тях. Това някак си прави нещата особено нерешими. Нямаме усещане за финалност, за някакъв край, за затваряне.

В другия том, където разказът се представя през очите на пътешественика, дистанцията между онова, което се описва и описващия, също е много малка. Колкото и саморефлексибен да е разказвачът, той е готов да забрави себе си, своите мисли, за да се отгаде на наблюдаваното събитие. Действително, като четем тези разкази той е постоянно привличан – от китайските жени, от други неща. Непрекъснато погледът му сякаш се отпада на това, което се случва, колкото и да е различно от нашата култура онова, което се описва.

В третия том срещата с „другия“ писател никога не е надхвърлена, не прераста в умозрително разсъждение. Именно срещата е важна тук, тази среща, която винаги се запазва в писането. Не прераста в умозрително разсъждение. А остава като следа от писането, като нещо телесно. Тя остава винаги връзка, всъщност връзката е важна тук. Винаги е близост. Близостта между това, което се описва, между човека, който той среща и този, който разказва.

Сега бих искал да дам думата на проф. Светлана Стойчева, която е писала проникновени думи за прозата на Георги Гроздев.

Светлана Стойчева: Това е много задължаващо – за „проникновените думи“. Вие знаете, че те са обмисляни, претегляни – става дума за последната, тринадесета глава от монографията ми, посветена на Боян Мага. Заглавието „Боян Магъосника – име на „Непотребните“ във всички времена“ се отнася за анализа на романа „Непотребния“. Сега бих искала да бъдем по-импровизирано разговорни и най-вече да се възползваме от присъствието на автора да „изиграем“ връзката автор – произведение – критик. Любопитна съм да чуем някои негови отговори, след като ни засипва с въпроси от книгите си.

Ще започна от прекарасното експозе, с което откри този разговор Морис. Той свърза, но и „развърза“ стилистично трите книги. Напълно съм съгласна, но в действителност Георги Гроздев винаги може да ни изненада с някои обрати, както и с „неравноделна“ стилистика.

Ще споделя как последно ме изненада, което поставя под въпрос твърдението за непресичането на разказвача и пътеписеца Гроздев. Принципно всяка негова следваща книга може да напомни предишната. Когато тръгнах да чета втория роман „Непотребния“, веднага разбрах, че трябва да се върна и да започна от първия, „Плячка“. Не само защото персонажът му Хънтър присъства и в „Плячка“. Абсолютно

прав е Морис Фагел, като казва, че Георги Гроздев се идентифицира много лесно със своите герои. Може да добавим: дори с хората, които интервюира, а дори и с китайците в Шанхай. Имам предвид пътеписа му за Китай, към края на който пътеписецът се вижда, портретира се, като китаец. Как щял да изглежда, ако бил се родил китаец (!) Представете си индивидуалните физически размери на Георги Гроздев и обичайните такива на китайците.

Та, смятам, че веднъж изгадени и прочетени независимо един от друг, при днешното групиране на романите му в четирилогия ни подтикват към последователния им прочит (впрочем тенденцията за групиране се забелязва още при „Плячка“ и „Непотребния“, когато ги преиздава в едно книжно тяло). Само така може да се види как се развива разказваческата му мисъл, как се надгражда във всеки следващ роман. Началото („Плячка“) е по-пластично и по-първично (може би заради архетипната връзка с първия ловец). Още тук обаче тази „материя“ се надгражда с разсъждения, които ѝ придават притчово звучене. В следващите романи същата тенденция се засилва, като че ли в полза на разсъжденията. Гроздев непрекъснато добавя нови и нови въпроси, отваря нови и нови метафори, които по някакъв начин все се оказват, че са заченати в преходна книга. Това ме накарва да се замисля за гроздовата структура на Гроздевите четири романа.

Същата тенденция предопределя и различния синтаксис на творбите му: „глаголното“ стезгнато разказване се прекъсва от диалогични размисли, тълкования и афористика. Спойката на афористична и пластична част в неговите романи е типично „гроздева“. Както си четем любимите книги за космоса, за ентропията, за вечността, и изведнъж всичко това влиза в романите му. Но не като логос, а като провокация на мисълта, така както е бил провокиран той самият – като споделено удивление пред вечно полуотворените врати на познанието на най-големите въпроси...

В този разговор обаче исках да насоча поглед към пътеписите му. Тъкмо защото откривам сродството между разказвача и пътеписеца и нови изненади, както споменах. Ето една от тях: „Дори светът да се срути, не бих искал нищо една дума в текстовете ми да не помръдне“. Как да не се изненадаме от подобен завет, като знаем, че е написан от автор, който минава за непосредствено пишещ, с лекота, без прогълтанелни и мъчителни поправки, които не „изковава“ думите. Същото, разбира се, го прави и много плодовит автор. Едва ли има географско пътуване, което да е предприел и да не е описано в отделен пътепис или поне пресечено с впечатленията му от други пътувания (както пътеписът му за Китай е пресечен с впечатленията от САЩ, а те заедно пресечени с български съпоставки) – така, от една страна, впечатленията се „оцветяват“ в сравнение, а от друга, се превръщат в основа за обобщения и размисли отвъд конкретния обект. В същото време този непосредствен разказвач не би искал, да повторим, дори светът да се срути, нищо дума в текстовете му да не помръдне: „Нищо една керемидка да падне. Хайде де!“ Това „Хайде де!“ звучи като провокация към критиката, но и като че ли учудва и самия автор...

Морис Фагел: Няма как да не бъда убеден в това, че има един поглед към света, който преминава и в трите тома. И този пример със сърната и с китайката е забележителен. Наистина, такова е отношението му към света. И другото нещо, което е много важно за мен, е: винаги ми е правила впечатление тази особена конкретика в прозата на Георги Гроздев. Заедно с това, както подчертава проф. Стойчева, там има и някаква притчовост. Без да се унищожава конкретиката, се минава в притчовото, абстрактния смисъл не унищожава конкретния. Което е чиста алегория.

Юлиан Жилиев: Като виждам пред нас първото издание на романа „Плячка“, ми се ще да се върна госта назад във времето. Едва след като прочетох романа, разбрах, че авторът има и няколко сборника с разкази, писани преди него („Кръгът на неродените“, „Бесни корени“, „Пасбица за богати“, „Снощи минах“, балкански разкази с предговор от Вера Мутафчиева, избрани разкази „Божии трохи“ – с предговор от Генчо Стоев). В тях видях практическо потвърждение на един от теоретично дискутираните пътища към романа, тъй като персонажи, отделни епизоди и ситуации в разказите, например от „Бесни корени“, бяха прераснали в романова цялост, озаглавена „Плячка“. Тогава бях впечатлен от отношението на героите към природата и към животните, които са по особен начин индивидуализирани. Някои от тях (Бързата красива кошута, Глиганът

от Долината на Гъм...) са сходни най-вече с „бързата кафява лисица“ на Радичков, носеща специфична символика. От друга страна, ловното поле в романа е видно като необичаен „резерват“ за търсеци спасение човешки видове (добре знаем, че този вид е само един). Уловени в характеризиращи ги прекривания на нормата и нормалността – от присъщо човешкото към крайностите на човешкото и не-човешкото, вписани все пак в границите на антропологичния опит, но и представляващи предизвикателство към оптимизма на хуманистичната визия. В този смисъл Георги Гроздев умело изгражда ситуации, в които „слепият“ природен ред морално се противопоставя на съзнателните човешки действия в общество, стигнало до аномия. Имам предвид и това, че природата обичайно се мисли „отвъд“ доброто и злото, но може да изглежда и по-добра, по-благоприятна и целесъобразна, откогато свирепият човешки свят.

Жанрови метаморфози се наблюдават и в следващите му книги. Романът „Непотребния“ е изграден като последователни видения, преграждащи (не без връзка с проблематиката и образността) към средновековния жанр. Или преливането в последните му творби на повествователно-есеистичен стил на разказване, с поредици въпроси и отговори, в пътеписни наблюдения и размисли. Когато четох пътеписа му за Швеция, вниманието ми привлече описанието на един твърде особен „персонаж“, една шведска гарга...

...Да – шведски гларус, някаква морска птица. Георги Гроздев е писател в Швеция, около него обаче ги няма познатите хора, които човек очаква да види, или поне онова микрообщество, с което ежедневно общува... Не, той е спуснат като че ли от Космоса и като извънземен зрител гледа на всичко. И веднага открива този гларус – той наблюдава гларуса, гларусът – него, при това с голямо любопитство към този пишещ самотник. Накрая гларусът сякаш иска да го попита: Какво написа? Отделно, освободеният му от жанрови схеми начин на писане – гоборили сме за това – ми напомня за „Объркани записки“ на Ивайло Петров, за една непринудена рефлексия върху света, чийто израз е несъмнено подкупващ за читателя, въпреки че в прозата му надделява „вечното писателско недоволство“ от реалността като периодично повтаряща се фигура.

Морис Фагел: Много интересен поглед, природата и моралът се оказват по особен начин свързани. Обикновено мислим природата като извънморална категория, моралът е присъщ на човешкото, на осъзнатите човешки постъпки. Също много интересен е този жанров поглед, това как се изгражда жанрово романът при Георги Гроздев от гледна точка и на това как разказите поражда романовата структура. А също и видението като една много интересна романообразуваща форма при Георги Гроздев. Може би проф. Стойчева иска да добави нещо.

Светлана Стойчева: Намерих още един пример в тома с пътеписи „Корените на човека са в небето“ в същия контекст. Ето, дори когато Георги Гроздев прави големите си обобщения, по правило горчиби, пак използва дивия свят като сравнение. „Като катеричка на клон бедната ни, безхарактерната ни обществена и художествена мисъл чопли кухня си орех. Често се саморекламира, като подражава. Безродна, чуждопоклонна, скрито или открито презираща своя народ и култура, но и омразна нему“. В Шанхай катерички няма. И още един подстъп към възприемането му, който самият той ни дава: „Писателите и читателите си приличаме много. Най-важното разбираме от личен опит, а не от книгите“. Дали тук не можем да говорим за носталгия на Гроздев към непосредствения опит...

Морис Фагел: Това е тази особена връзка между „тяло“ и „писмо“, като че ли трябва да се излезе от това разделяне между знака и значението му, „тялото“ да се намеси – много важно е това за писането на Георги Гроздев. Сега ще чуем проф. Антоанета Алипиева, която се включва в разговора ни от Белград.

Антоанета Алипиева: Здравейте на всички! Чух какво се каза досега. Проф. Светлана Стойчева и Юлиан Жилиев коментираха творчеството на Георги Гроздев за по-универсални неща, аз сега ще го свия на територията на Балканите. Именно това му придава голяма автентичност. Придава му релеф. Спомням си портретите на български класици в тома „Изчезващ вид. Среци с майстори“. Даже в подбората на тези големи писатели личи стремежът към идентичното. Този, който се разлива неограничено много, по принцип разлива и смисъла. Предпочитам по-събраните неща, но по-релефни. По същия начин бих посочила и интервюта, събрани от Гроздев в книгата „Откриването на Балканите“ – това са всъщност портрети на балканските автори, на класиците Ана Бландиана, Румъния, Драгослав Михайлович и Иван Иванович, Сърбия, Исмаил Кагаре и Бесник Мустафай, Албания, българските – Ивайло Петров, Йордан Раичков, Вера Мутафчиева, Генчо Стоев, където тази територия зазвучава с балкански звуци и мириси.

И така, да преминем към появилата се трилогия „Плячка“, „Непотребния“, „Ентропия“, към която се прибави наскоро и четвъртият роман „Лабиринт“. Бих казала, че са отлични романи, патоса да го забравим, но това са много добри романи, представящи образа на свирепия преход, който ни се случва. В този смисъл Георги Гроздев е силно социален автор. Говорихте за екзистенциалното в него, има го, разбира се, всеки значим автор има силна екзистенциална платформа, но аз ще отида към социалното. Това е един от най-добрите портрети на тези тридесетина години, които ни се случиха да бъдат в нашия живот. Аз харесвам един друг социален автор, това е Владимир Зарев, който също според мен представи много добра визия на прехода, но Зарев е силен морализатор. При него разделението на доброто и злото е явно, той взема страна. Докато при Георги Гроздев някак си се създава много органичен портрет на този преход. Не можах да видя някакво амбициозно привличане на истината, амбиция на автора да ни внуши къде точно е истината. Няма да крия, че за мен „Плячка“ е най-добрият от трите романа. Това е много интересна страница в анималистичната тема в българската литература. Ние анималистиката си я знаем традиционно – от Йордан Йовков, Емилиян Станев, където хората са проектирани в животните. Тука става обратното. Животното се проектира върху човека. Налице е една анималистика, която е варварска, страшна е. Тези, които живеем и наблюдаваме в преса, и живот, не можем да бъдем неискрени и да не кажем, че това е характеристика на времето, в което сме потопени. За Гроздев всяко отклонение от природата е фалш, това е любима моя тема. Защото всяко отклонение от митологичното, от основното тегли вече към цивилизацията, малко или много започва да изкривява първичните нагони, които са добра проекция на човешката природа.

Просто съм впечатлена от образа на лова. Обикновено ловът присъства в днешните представи като картина на господаря на живота и неговата плячка, обаче тук ловът се оказва ситуация на обществото. Ловец и плячка някак си не могат да намерят надмощие един над друг. Затова ловните сцени са, как да кажа, те са по-скоро сцени на определени ситуации, а не на обобщения. Това са сцени на социума, където по-силният трябва да изяде по-слабия. Без всякакъв сантимент. Затова всеки един от героите в „Плячка“ се съизмерва с лова, с една мъртвешка оголеност. Тук имаме кръв, имаме наранени тела, имаме какво ли не. Цялата тази метафорика е шокираща, но не знам кой читател ще каже, че не е вярна за нашата съвременност. Атавистичното в момента е наша съдба, наша онтология, наша органична същност. И пак да кажа – пространството за Георги Гроздев е България, а времето са конкретните сюжети, конкретните персонажи. Но симбиозата на времето и пространството е психография. Психография, която върви към първобитното, към племенното. За съжаление, това време, което се описва, то като че ли не иска да върви напред, а се връща назад. Към най-ниските си, към най-нагонните си изяви. И друга характеристика на тази проза – сблъсъкът между Изтока и Запада. Тука вече мисля, че Георги Гроздев е направо едностранен. Източните страни са плячка на Запада. Дилемата е просто разрешена, но е разрешена вярно. И в този момент виждаме Запада, там, където ще завладява, ще има плячка, ще има ограбване, той не ползва собствената си територия, не ползва и собствените си хора. Той изнася всичко това в периферията и за съжаление, Изтокът страда несправедливо. Ако направя мост към последната си книга за Вера Мутафчиева, Георги Гроздев ще ме разбере. Една от нейните големи теми е, че Изтокът е първоосновата на цивилизацията, че няма никакво основание Изтокът да бъде потискан или обезценяван.

Отиваме към „Непотребния“. Темата за маргиналите се експлоатира в българската литература от края на XIX век. Това че е социален маргинален герой Боян Непотребния, това е така. Повече бих видяла същността на този персонаж като маргина на

духовността. Не може тялото така абсолютно да измести духа, другите потребности, което Морис каза много добре. Тука вече Георги Гроздев става морализатор, но в добрия смисъл на думата. Непотребния притежава достойнство. Достойнството да приеме и да почака, докато злото, тялото, материалното, все пак някога ще се ограничат. Следващата част, „Ентропия“, не е толкова тъжна, Георги Гроздев не е тъжен автор, той е оголен автор, той е шокос автор, той е жесток, нека така да кажа. Той е по-скоро жесток, не е толкова тъжен. Ентропията ни налага хаоса. Хаоса, в който живеем. Тя не е само емблема на нашето българско битие, както виждаме, това е емблема на цялата ситуация.

В общи линии бих казала, че тази трилогия е една терапевтична поредица. Това е много силен опит несъзнаваното да стане осъзнавано. Ако може да се изабавим от тези примитивни рефлексии, да не се връщаме в племенната си фаза. Това е една проза извън конюнктурите. Шоков вик, вопъл към стойностните неща. Балканите са общоизвестна територия, много цветна, много митологична, но са територия на непотребните тълпи в това общество. За да завърши малко по-оптимистично към тази наистина много оголена трилогия, си спомням в момента онова животното в „Плячка“, което го простреляха, Гизана от Долната на Гъм. Той, умирайки, изхвърли семето си. Смъртта гоиде със семето, което ще се посее. Няма как да се спасим от това животинско, това първично, което го носим, но все пак това е нашата земя, нашата територия, и ние трябва да се осмисляме такива, каквито сме.

Пламен Антонов: Всъщност изказването ми ще е по-скоро нулево. Искам да се извиня на Георги, че не успях да намеря време да се подготвя както трябва за някакво по-смыслено участие. А не бих искал да импровизирам по някакви бледи, стари спомени. Оказах се затрупан с някакви ангажменти в последния момент и едва успях да дойда. Особено на фона на казаното от проф. Антоанета Алипиева преди малко... Истината е, че „Плячка“ е един от емблематичните романи за епохата на прехода. И – как да го кажа по-мекко – струва ми се, че там трябваше да спреш; продълженията след това, вярно е, вървят в други посоки, разклоняват идеята, но и струва ми се, слизат надолу спрямо първия роман.

Светлана Стойчева: „Плячка“! Притеснявах се, че леко преекспонираме „Плячка“, съсредоточавайки разговора около точно този роман. А можехме да поговорим върху диалога между романите, провокиран съзнателно от автора. Освен това не мога да си представя един човек, който е така „преследващо“ обвързан с природата, както Георги Гроздев, да остане само до природното, само до социалното, само до социалната притча или да остане до това непосредствено и автентично въвличане на читателя в нея.

Не може природата да не те доведе до метафизичното; да не те доведе до космологичното, както всъщност и става. Още в „Плячка“ е заложен известен „недостиг“ (или пък „зародиш“), който ще го накара да потърси още измерения на метафорите си, на романовото повествование, така както търси други пространствени, времеви и мисловни измерения. Митовите са размагьосани отпреди обявеното им размагьосване през Просвещението. Отдавна са поставени в прокрустовото ложе на рационализма. След като нито една философия не реши философските въпроси, писателят е онзи, който сам се опитва да решава подобни големи проблеми, и то със съзнанието за невъзможността за решаването им. Гроздев не се плаши да прави крачки не само в познатата му гора, но и в непознатото и непознаваемо пространство. Решава се да продължи, като непрекъснато вдига собствената си левта – прави го със засипващите го, съответно, засипващите ни, въпроси. Както той казва, „аз не мога просто да стоя“. С други думи, това не е желание да напише „големия“ роман, да се намеси (колко близко е до „намести“) в литературната матрица и да ни покаже „къде му е силата“ – едва ли писателят трябва да пише за критиците и литературната история.

Пламен Антонов: Много хубаво, че романите – следващите след „Плячка“ – се четат по такъв позитивен начин. В крайна сметка това, освен всичко останало, е и въпрос на читателско възприемане на нещата. Ако има спор, той трябва да е на равнището на някакви дълбоки аргументации. Аз, разбира се, няма да изпадам в такива аргументации, само бих искал да уточня мисълта си, че на фона на големия успех

Георги Гроздев, Светлана Стойчева, Юлиан Жилиев и Морис Фагел

и на голямото откритие, каквото беше „Плячка“, следващите литературни заигравания – имам предвид заиграванията със самата литература – вече са чукане на отворена врата в контекста на българската литература през този период. Поне на мен ми прозвучаха така. Това не е голямото откритие, каквото беше „Плячка“, автентичен, силно физиономичен роман, „Влизане“ в българската литература с шут, със строшаване на вратата. Това беше влизането на Георги Гроздев. Оттук нататък – не говоря за всичко, говоря за нещо определено – в следващите романи се появяват елементи, които са вече отдавна направени като опит, като откритие в българската литература. Това не е Георги Гроздев, това е имитиращият Георги Гроздев, който влиза в чужди обувки. Излизайки извън собствената си територия. Разбира се, никой не ми е дал право, и на никои критик-читател не му е дадено право да застопорява, да вкаменява който и да е писател в един определен образ, в една определена творба. Но като литературен историк аз мисля тази романова поредица в големия разказ на литературната история. Това ми е важното, което искам да кажа. В този голям разказ, поне на българската литература след 1989 година, мястото на Георги Гроздев така или иначе е гарантирано с „Плячка“. Без по никакъв начин да оспорвам това, което ти казваш, Светла – наличието на стойностни неща и в другите романи. Естествено, че има стойностни неща в тях; но не това е моята теза. Аз малко огрубявам и схематизирам нещата тъкмо за да очертая основната си теза.

Юлиан Жилиев: Георги Гроздев, когато пише, със сигурност не мисли литературноисторически и жанрово. В последния роман, „Лабиринт“, действително има експеримент, тъй като Мери и Хънтъра продължават през времето и пространството да си говорят. Те са „излезли“, така да се каже, от „Плячка“ и от другите произведения и продължават разговора си с помощта на писателя: получило се е нещо наистина ново.

Светлана Стойчева: Георги Мишев го каза – критиците не четат литературата, това беше хвърлената ръкавица към критиката. Аз много добре разбирам идеята на Пламен и въпреки всичко този, който ще прочете „Плячка“, би трябвало наистина да види какво се случва нататък. Не вярвам, че този, който оцени „Плячка“, няма да опита да погледне освен през окото на Хънтъра и през окото на Непотребния, и отново през Хънтъровото око, и т.н.

Това е развитието на самия автор в крайна сметка. Освен това той не е автор, който се интересува от имитации... Аз току-що го попитах кого имитира. Разбира се, отговорът е „себе си“. Ние как ще го преценим, е друг въпрос, но наистина критиката трябва да чете творбите. Георги Мишев е прав.

Морис Фагел: Много интересен спор. Аз това, което мога да добавя, е следното: от една страна, аз се съгласявам с Пламен Антонов, че действително много ценно при Георги Гроздев е тази сила на буквалното, на конкретното, директното, антилитературното, но от друга страна, това не изключва и другото – абстрактното внушение, фигуративното. И двете не се намират в състояние на конфликт, а на различни нива действат. Това е този особен момент. Той не е антилитературен, а е и антилитературен и в същото време литературен! Без едното да унищожава друго. Това ми се вижда една от спецификите. От една страна се съгласявам с това, което казва проф. Антонов, но от

друга страна е важно да мислим по особен начин проведено то фигуративно значение на неговите текстове. То не е унищожено вътре, не става унищожено и по-нататък буквалното след „Плячка“.

